

Bespreking van Berding, J. (2022). *Rondom Cornelis Verhoeven. Ruimte voor vertraging in filosofie en onderwijspraktijk*, door Jacques De Visscher, in: *De uil van Minerva*, 35, 3, oktober 2022, pp. 253-255.

ONBEVANGEN ONDERWIJS

Joop Berding, *Rondom Cornelis Verhoeven. Ruimte voor vertraging in filosofie en onderwijspraktijk*. Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2022, 176 p., ISBN 9789044138740, € 19.

Het blijft een raadsel: 'Waarom hebben we zo'n haast?' Ik stelde de vraag ooit aan een roekeloze chauffeur in een – in beginsel – rustige straat met uitdrukkelijke waarschuwing om de snelheid te beperken tot maximum dertig kilometer per uur. De chauffeur beantwoordde mijn vraag met: 'Een mens leeft maar één keer...'; een 'dooddoener' om te zeggen dat hij geen tijd te verliezen had in 'deze' hectische tijden en dus 'onder druk' staat. Wilde hij hiermee een filosofisch antwoord geven op mijn vrijpostige vraag? Cornelis Verhoeven (1928-2001), in ons taalgebied nog steeds veruit de belangrijkste denker, heb ik nooit op haast kunnen betrappen. Ook voelde hij zich niet onder druk om iets te zeggen. Hij kon luisteren, om zich heen kijken en zwijgen. Nam hij toch het woord, dan verstond hij heel goed de kunst om te aarzelen en te stamelen. Toen een afspraak werd gemaakt voor een bijdrage voor dit tijdschrift – hij schreef er niet minder dan acht – moesten we hem nooit herinneren aan het afgesproken moment om in te leveren: altijd kwam zijn essay een paar weken eerder dan verwacht. Aan het woord 'deadline' had hij een broertje dood. In een toespraak in Antwerpen (22 oktober 1997 en gepubliceerd in *Streven*, december van dat jaar) zei hij dat de term hem typisch leek om door gewichtige en van alle creativiteit gespeende buitenstaanders te worden gebruikt, door lieden die in de dagelijkse praktijk van hun beroep op anderen druk willen uitoefenen om de productiviteit op te drijven. Het zijn de 'mensen van actie' (eigenlijk van het activisme) die velen doen lijden. We ontmoeten ze in het bedrijfsleven en in het politieke domein. We treffen ze helaas ook aan bij diegenen die het onderwijs eens flink onder handen willen nemen. Daar duiken dan ook nieuwe, liefst vanuit het Engels afgeleide, termen op: de school 'runnen' als een gesmeerd bedrijf, de docent die voor zijn leerlingen een 'coach' dient te zijn.

Aan bedachtzaamheid in het onderwijs wijdt nu Joop Beerling, pedagoog en opvoedingsfilosoof met een grote ervaring in de onderwijspraktijk, een bijzonder overzichtelijke studie waarin Cornelis Verhoeven zijn belangrijkste inspiratiebron is. Het boek bevat, na een korte intellectuele biografie, de toelichting bij vier stellingen: 1) onderwijs is een geschenk; 2) onderwijs is een bron van verwondering; 3) onderwijs vraagt om een geduldpraktijk en 4) onderwijs ontplooit zich als een diepgaande praktijk. De auteur geeft ons hoofdstuk per hoofdstuk de passende citaten om de stellingen te ondersteunen, voorzien van de noodzakelijke verwijzingen in de eindnoten.

In de geest van Verhoeven verheldert Berding de draagwijdte van het

onderwijs als geschenk in de context van het schenken van aandacht. Natuurlijk is Verhoeven niet de enige om te vertellen dat de ander al betrokken is bij en in wat we leren of weten. De auteur verwijst onder meer naar een lied van Herman van Veen. Eigenlijk is dit een grondgegeven van het menselijk bestaan: heel ons leven lang zijn we op anderen aangewezen. De zelfbeschikking – zoals sommigen, niet gehinderd door veel levenservaring, laten uitschijnen te onderkennen als een waarde van de *Aufklärung* – is dan ook slechts een waanidee. In de ondervraging van de vanzelfsprekendheden is, volgens Verhoeven, het verlangen naar inzicht aanwakkeren en levend houden de grootste opdracht waar de leraar voor staat. In dit perspectief ‘zijn onderwijsinhouden geschenken die de leraar aanbiedt aan de hoofden, de handen en de harten van de leerlingen. Meer nog: de ontvankelijkheid van de leerlingen voor wat de leraar hun te bieden heeft, is zelf een groot geschenk en, als het lukt, misschien een kwestie van genade: een ruimte die oplicht, een verlichting die ons toevalt door wie we zijn en wat we doen’ (57).

Aandacht voor wat geschonken wordt volstaat niet, we dienen ook in staat te zijn te blijven stilstaan bij wat ons overkomt en daarbij niet alles als vanzelfsprekend over te nemen. Een lek ontdekken en, in navolging van Leibniz, zich afvragen ‘Waarom is er eigenlijk iets en niet veeleer niets?’, zien dat de leerling niet ophoudt, maar telkens, elke dag, met nieuwe vragen naar huis gaat. Het zijn tegelijk de houding en het thema bij uitstek die Verhoeven in zijn meesterlijke studie *Inleiding tot de verwondering* (1967 en vaak herdrukt) heeft geactualiseerd en gearticuleerd. Hiermee trotseerde hij niet alleen de al te academisch geworden ‘filosofie’, maar herinnerde hij de onderwijswereld eraan wat daar diende te gebeuren: ervoor te zorgen dat verwondering niet de meest onderdrukte houding in onze cultuur wordt. Dit is geen gemakkelijke opdracht in een context waarin ‘snelrekenen’ en het ridiculiseren van het mysterie als tekenen van intelligentie gelden. De werkelijkheid is, zo parafraseert Berding zijn leermeester, ‘groter dan wat we met onze vragen of duidingen kunnen vatten’ (77). Hoeveel rijker zouden de lessen biologie en geschiedenis niet zijn indien de leraren zich niet zouden beperken tot ‘objectieve’ vaststellingen die zij dan verheerlijken als dogma’s, dat wil zeggen geopenbaarde waarheden?

Met verwondering gaat geduld gepaard. Dit is de derde Verhoeven-Berding stelling. Hij onderstreept vooreerst dat filosofie haaks staat op een leven van haast en ongeduld. Wie in staat is aan ‘beschouwing’ haar rechtmatige plaats te gunnen, stelt meestal zijn oordeel over dingen wat uit. ‘Filosofie alleen maakt het uitstel bewoonbaar’ schrijft Verhoeven, wat inhoudt dat hij in het herbergzame van het zijn kan verwijlen. Het schoolgebouw en de collegezalen – eigenlijk de woonkamers waarin een les-gever op de aandacht van de leerlingen ingaat – dienen onthalend en rustgevend te zijn. Haastige leraren jagen hun leerlingen op stang en zijn een vijand ‘van rust, beschouwing, aandacht en diepgang en van het komen tot een afgewogen oordeel’ (...). De snelheidspraktijk leidt tot afraffelen, oppervlakkigheid en banaliteit en brengt ons in een wereld van schijn’ (99). Dit

pedagogisch project is in wezen een pleidooi voor aandacht, een lange adem, maar vooral een geduldpraktijk.

Bij de toelichting van de vierde stelling: onderwijs vraagt om een 'diepe praktijk', doet de auteur niet uitsluitend een beroep op het werk van Verhoeven, maar luistert hij ook naar mensen uit de onderwijspraktijk, mensen met ervaring in de instellingen waar jongeren tussen zes en achttien school lopen. Dit houdt natuurlijk niet in dat Verhoeven van zo'n praktijk zou gespeend zijn. In tegenstelling tot de meeste academische filosofen en 'onderwijskundigen', soms ook pedagogen genoemd, stond Verhoeven wel degelijk vele jaren (van 1955 tot 1982) in het leslokaal voor middelbare scholieren. Dit is een niet te onderschatten meerwaarde, die sterk verschilt van wat in het 'hoger' onderwijs gebeurt, waar docenten als autoriteiten decreteren dat afstandelijkheid dé voorwaarde is voor geldige of wetenschappelijke waarheid – nogmaals, een slecht begrepen dogma. Berding noemt andere voorwaarden voor de 'diepe praktijk'. Hij heeft het over rust, concentratie, een open ontvankelijke houding en stilte in de omgang met de dingen. Dit impliceert dat er ruimte en tijd is 'voor leerlingen om vrijuit te denken, te oefenen, te experimenteren en te exploreren, zonder dat daar voortdurend de dreiging van 'afrekening' op wordt gelegd' (111). 'Afrekening', zo voegt Berding er nog aan toe, 'is kenmerkend voor het rekenende denken dat steeds in kwantitatieve termen uitkomsten wenst te bepalen'. We kennen de onsmakelijke discussies over het halen van 'eindtermen': vele enthousiaste leerlingen hebben daardoor interessante exploraties en culturele verrijkingen aan zich zien voorbij gaan, omdat ze, naar de procedures van de 'meesters', met een boude 'onvoldoende' naar huis werden gestuurd.

Jacques DE VISSCHER (Sint-Denijs-Westrem)